

Sulejman Festić

EKOLOŠKI MOSTOVI FRIEDRICHA NIETZCHEA

Rezime

Misli Friedricha Nietzchea o Prirodi – environmentu korespondiraju sa nastankom, rastom i rješavanjem savremene ekološke krize kao najveće krize čovječanstva. Kao da je bio uvjeren da će društvena kriza da izrasta i pojačava se ako se “ne prevrednuju postojeće društvene vrijednosti”. Postizanje i pre-stanje običnog (nemoćnog) čovjeka u nadčovjeka (supermena) u skladu je sa stavovima Ujedinjenih naroda za rješavanje ekološke krize u smislu da čovjek, obični građanin, bude gospodar svoje planetarne, egzistencijalne, ekološke sudbine, da “uzme stvari u svoje ruke”.

U svom učenju ovaj njemački filozof polazi od Prirode, kao čvrste i pouzdane osnove, oslanjajući se na istočnjačke mislioce – perzijske (Zaratustra), indijske (Buda), kineske (Konfučije), pa ona kao iskon, zatim njeno očuvanje i unapređenje može da bude pouzdan temelj za gradnju tako neophodnih čvrstih, jedinstvenih i pouzdanih savremenih mostova između Istoka i Zapada.

Uvod

Obično se o Friedrichu Nietzcheu (Niču), velikom njemačkom filozofu, govori, odnosno piše s obzirom na njegove stavove o moralu, filozofiji, umjetnosti, nadčovjeku (supermenu), aristokratiji, njegovom odnosu

prema muzičaru Richardu Wagneru i filozofu Arturu Shopenhaueru, a ne o Prirodi (environmentu). Možda su upravo njegove misli o prirodi glavni i pouzdani indikatori da se dobije prava slika o ovoj kontraverznoj ličnosti koja je oštro kritikovala sve postojeće. Ta kritika vidljiva je i iz naslova njegovih djela: "Prevrednovanje svih vrijednosti", "Sumrak demona", "Nadžovjek", "Antihrist", "Volja za moć", "Vječno vraćanje", "Nihilizam je pred vratima" itd. Ova težnja i potreba Nietzschea za nečim humanijim i naprednijim nesumnjivo je prisutna i u ovo savremeno doba i ona se stalno pojačava. Otuda i potreba da se spomenuti filozof stalno proučava i, ujedno, da se svestranije sagledava.

Pri elaboriranju svojih osnovnih filozofskih stavova Nietzsche se oslanjao na istočnjačke mislioce, prije svega perzijske (Zaratustra) i kineske (Konfučije), pa bi se u izvjesnom smislu mogao nazvati pretečom ili graditeljem duhovnih mostova između Zapada i Istoka, što postaje veoma aktuelno sada kada se iznalaze zajednička polazišta, odnosno dodirne tačke za rješavanje gorućih planetarnih problema – kao što je, na primjer, uspostavljanje međunarodnih moralnih standarda odnosa prema prirodi i zajedničko rješavanje ekološke krize kao najveće krize čovječanstva. I sa toga stanovišta misli Fridriha Nietzschea o prirodnoj okolini dobivaju na specifičnoj težini. U njegovom učenju u osnovi je Priroda i, s tim u vezi, elementarna ljudska prava koja su, ustvari, prirodna prava - da je ova planeta zajedničko i neotuđivo dobro svih ljudi, bez obzira na klasnu, ideološku, religioznu i političku pripadnost. Sa ovim stavovima Nietzsche se smatra sljedbenikom velikog francuskog filozofa, humaniste i naturaliste - Jean Jacquesa Rousseaua (Rusoa).

Vrijedno je sagledati osnovne biografske podatke i društveno-ekonomske okolnosti koje su uticale na izrastanje i formiranje ove grandiozne i tako interesantne i značajne ličnosti.

Život

Friedrich Wilhelm Nietzsche je živio u drugoj polovini devetnaestog vijeka. Rodio se u Rikenu, Pruska, 1844. a umro 1900. godine. Potječe iz ministarske porodice, a daljnje porijeklom iz sveštenečke. To vrijeme, kao što je poznato, spada u najburnije i ujedno najznačajnije periode ljudske historije. Krupni kapital je težio velikoj ekspanziji, rušio je nacionalne i državne okvire i povećavao apetite za materijalnim i prirodnim bogatstvima širom svijeta. Njemačka je ključala od nemira, ratovala je gotovo sa svim susjednim državama. Državice na njenom području se ujedinjuju i formiraju moćnu Njemačku.

Osnovno sredstvo Bismarcka, kao prvog tadašnjeg čovjeka u rješavanju krupnih političkih pitanja, je bilo "krv i čelik". To je vrijeme kada je u zraku lebdio duh - biti "jak i moćan", a to nije moglo da mimoide ni sentimentalnog i veoma nježnog Friedricha Nietzschea. Velika industrijska revolucija također je bila u to vrijeme (1848.).

Druga polovina devetnaestog vijeka, poznato je, vrijeme je krupnih naučnih otkrića, naročito u domenu prirodnih nauka. Charls Darwin je tada lansirao svoju teoriju evolucije svojim čuvenim djelom "Porijeklo vrsta prirodnim odabirom". Pored antičke filozofije, muzike i poezije, Nietzsche ispoljava interesovanje i za biološke nauke i on pomno, s velikim interesovanjem, prati primjenu evolutivnih procesa u biološkom svijetu. Prihvata načelo borbe za život i dominaciju u prirodi, i to više u vidu akta, a ne toliko završnog čina, više u činu postizanja nego posjedovanja.

S obzirom na vrijeme u kojem je živio i radio, Nietzsche nazivaju "djetetom Darwina i bratom Bismarcka" (Will Durant: *The Story of Philosophy*, Simon and Schuster, New York, 1953.)

No, i sama ličnost Friedricha Nietzschea je bila specifična. Bio je veoma nježnog zdravlja i sa veoma jakom očnom dioptrijom. Rano je ostao bez oca, a svu brigu o njemu preuzela je njegova veoma pobožna majka. Nije volio djecu-svoje vršnjake koji se igraju vojnika, kvare ptičija gnijezda, upadaju u tuđe voćnjake, puše...Bio je u djetinjstvu veoma pobožan i vršnjaci su ga zvali Il Santo (Sveti). Volio je da čita svete knjige i sa velikim zanosom da ih drugom prepričava ili čita. Nije bio sposoban za vojnu službu, a kada je izbio francusko-njemački rat (1870.) javio se kao dobrovoljac. Imponovali su mu vojni marševi, vojna muzika i borbeni duh (odlučnost da čovjek ne bude pokoren i ponižen). No, u vojsci nije bio dugo. Njegova konstitucija i senzibilitet odudarali su od vojne oštine i krutosti u kojoj se nalazio. Iako je bio na dužnosti bolničara, ubrzo su ga otpustili kao slabasnog i nemoćnog. Nietzsche se zatim posvećuje filozofiji i za kratko vrijeme doktorira i postaje univerzitetski profesor u Bazelu. U svojim filozofskim djelima sublimira etička, religijska, biološka i muzička učenja i često svoje misli prezentuje u umjetničkom, poetskom originalnom stilu, na čemu mu zavide mnoga književna i filozofska imena u tadašnjoj Evropi.

S obzirom na nesigurnost i ugroženost čovjeka u spomenutim društvenim okolnostima u Njemačkoj, a i na lične fizičke slabosti, Nietzsche da traži čovjeka koji će biti lišen svih tih neugodnosti i prijetnji koje ga prate. Jedino rješenje vidi u idealnom, moćnom čovjeku – nadčovjeku (supermenu). Da bi našao

takvog čovjeka, Niče smatra da ovaj, ovakav svakidašnji, treba, prije svega, da se izmijeni, da prevaziđe sebe i postane nešto drugo – dostojanstveno, čvrsto i moćno. Kao pomoćno sredstvo u tome vidi Prirodu, koja je kod njega više u funkciji postizanja nečeg višeg i savršenijeg, nego u funkciji umirivanja i rekreacije.

Radikalni zahvati i kritika svega postojećeg nisu mogli proći bez težih posljedica po zdravlje Nietzschea. On umno obolijeva, a viši, vladajući krugovi njegovu oštru kritiku tumače u ozračju te bolesti. Međutim, brazda koju je Nietzsche zaorao u cilju preuređenja i unapređenja društva je takva i tolika da se ne može jednostavno omalovažiti i ignorisati.

Kao naturalist

Nietzscheova nemilosrdna kritika svega postojećeg – stereotipnog, institucionalnog i ljudima nametnutog – korespondira sa savremenom kritikom stanja ekosistema u svijetu i kritikom uzroka nastajanja i produbljivanja ekološke krize. Friedrich Nietzsche ne analizira kao biolog ekosistem, njegovu ugroženost, kontaminiranost, radioaktivnost, nastanak i širenje novih epidemioloških oboljenja, itd., već opservira moral čovjeka, sociosistem iz kojeg se emituju ti brojni negativni planetarni činioци. Ne trpi kvaziistine, niti vrijednosti koje nisu prave, ljudske, iskonske vrijednosti. Sve što je lažno, cinično, nečisto on poništava i ne priznaje. Ono što je nedolično i čega čovjek i njegovi sociosistemi trebaju da se stide vezano je za dosadašnjeg, postojećeg i bremenom opterećenog čovjeka. A ono ljepše, zdravije, istinitije, prirodnije, što treba postići, vezano je za budućeg, realizujućeg čovjeka (nadčovjeka).

U tom hodu od čovjeka ka nadčovjeku, od otuđenog ka istinskom, slobodnom čovjeku, Nietzsche Prirodu poima kao nešto osnovno, uzvišeno i, kao J. J. Rousseau, sa te pozicije hrabro i ustrajno puca na sve što je krivo, “neprirodno”, lažno, izvitopereno i neljudski. Prirodu ne smatra kao neku fikciju, udaljeni i skriveni objekt, ne metafizički, već kao konkretnu, punokrvnu datost – kojoj se njegov glavni junak u djelu “Tako je govorio Zaratustra” obraća u nevolji, od nje traži pomoć, putokaz, pravi lijek. Kada je to postigao, Zaratustra se vraća iz šume, iz prirode i obraća se ljudima na gradskom trgu gdje sa uzvišenog, dostojanstvenog mjesta gromko i ushićeno saopćava pravu, prirodnu istinu i one ljudske vrijednosti koje treba slijediti.

– A zašto sam ja – reče starac (Zaratustra – dodao S. F.) – Ipak pošao u šumu i samotnost? Nije li to bilo stoga što sam odviše ljubio ljude?

(F. Nietzsche: “Tako je govorio Zaratustra”, “Mladost”, Zagreb, 1983. str. 95.)

Odlazak u prirodu, u šumu, dakle, ima svoju svrhu - traženje istine i smisla života u dosluhu sa Prirodom kao maticom života. Saznanja koja su se tamo stekla ipak su relativna, nisu apsolutna, jer apsolutno Nietzsche ne priznaje u postojanju. Kad se god ode u šumu, uvijek se nešto novo otkrije, sazna, pogotovo kad se to od Prirode traži. Transmisija između Čovjeka i Prirode, između sociosistema i ekosistema je profet Zaratustra koji ide izvoru saznanja – Prirodi.

Kao i Emanuel Kant, i Nietzsche ima svoj kategorički imperativ, istina ne toliko poznat i spominjan u filozofskoj literaturi. Dok je Kantov – radi tako da bi maksima tvoga djelovanja pomoću tvoje volje trebala da bude opći prirodni zakon – dosta uopćen, pa stoga teško primjenljiv, što se u kapital-odnosima i u rješavanju savremene ekološke krize obilato zloupotrebljava, Nietzscheov kategorički imperativ je daleko realniji, prizemljeniji i određeniji:

Neka vaš duh i vaša krepost služe smislu zemlje, tako ćete iznova postaviti vrijednost svih stvari, stoga treba da budete borci, stoga treba da budete stvaraoci.

(Ibidem, str. 69).

Nietzsche ne priznaje nikakvu općenitost, jer razvodnjava stvarnost, ona se udaljava od onog životnog do koga nam je tako stalo. “Metafizika je pravi nihilizam zato jer u njoj ništa nije sa bitkom (Wolfgang Muler – Lauter, uzeto iz knjige “Nietzscheov nihilizam i metafizika” Samira Arnautovića, izdanje Logos, Sarajevo Publishing, str. 15.).

“Smisao zemlje”, dosluh sa zemljom, sa realnošću kod Nietzschea je u prvom planu, jer iz te konkretnosti jedino izrastaju plodovi i stvara se perspektiva ka boljem i naprednijem. Korak ka Prirodi nije korak unazad, već je, po Nietzscheu, korak unaprijed, to je ‘presabiranje’ i traženje iskonskog, čvrstog i nečeg uzoritog. U tom smislu bi se mogla tumačiti izreka, a i djelo Nietzschea – da se prevrednuju sve vrijednosti, i značenje Prirode u smislu da čovjek postane onaj pravi Čovjek – nadčovjek. Njegova volja za moć jeste, ustvari, borba da se postane taj nadčovjek, prirodni čovjek, “svoj” čovjek. Zato Nietzsche bodri

postojećeg, običnog čovjeka da to postigne, takvom aplaudira i podstiče ga da što prije i trijumfalnije dođe do cilja.

...Stoga treba da budete borci. Stoga treba da budete stvaraoci.

(Ibidem, str. 69).

Da bi se počela radikalno rješavati savremena ekološka kriza, ekologija (kao nauka o odnosu živih bića prema prirodnoj okolini) upravo treba i traži takvog borbenog i odlučnog čovjeka. Međutim, teško ga je naći jer je taj čovjek u takvim društvenim i klasnim okvirima i ograničenjima (“čovjek u futrolji”) koji mu isisavaju i crpe moć, pa nije ni čudo što se javljaju trenuci Šopenhauerovog pesimizma – da uvijek na putu ima takvih prepreka i poteškoća koje se ne mogu nikada u potpunosti eliminisati. No, imajući u vidu takve važne, goruće životne potrebe, po Ničeju sve te prepreke i probleme treba riješiti i imati takvu volju da ga na tom putu ne bi trebalo ništa zaustaviti. Savremena ekološka kriza je takve težine i obima da ne bi trebalo biti alternative njenom hitnom i efikasnom rješavanju.

Nietzsche Prirodu smatra veličanstvenom jer je čista, ne pretvara se, ne “glumi”, nije nešto što nije. U tome je, po njegovom mišljenju, razlika između Prirode i Društva. Prvo je čvrsto i temeljno, a drugo je labavo, heterogeno i varljivo. Prvo treba da bude uzor drugome, bez obzira na kojem je stepenu razvoja to drugo.

Sklon sam svemu što je čisto.

(Ibidem, str. 88).

Zato što je Priroda oštra, ravnodušna i prema dobrom i zlu, nije podložna raznim uticajima, ona je jaka, pa kao takva upravo je privlačna za otuđene ličnosti. Idu joj u pohode, u njeno okrilje, i tu traže lijeka – majčine, iskonske zaboravljene ljubavi.

Blagost se sastoji u posmatranju veličanstvene prirodne ravnodušnosti prema dobrom i zlu. Naša moralistička osjetljivost i bolećivost kao da se oslobađa u strašnoj i moćnoj prirodi, u fatalizmu čula i sila.

(F. Nietzsche: “Volja za moć”, Karijatide, Prosveta, Beograd, 1976. str. 194).

Čovjek u prirodi se, po Nietzscheu, ne potvrđuje onakav kakav je – ranjiv, izmučen, frustriran, prevaren, eksploatisan – nego u prirodi i pomoću nje traži kakav bi trebao da bude. I s te strane Prirodu Niče poima ne samo kao pouzdan, čvrst temelj njegovog postojanja, nego i kao sredstvo da sve nedaće koje ga prate u društvu savlađuje i da se iz njih izdigne kao dostojanstveno, ponosito, prirodno biće.

Ljudi odlaze u prirodu ne da u njoj nađu sebe, nego da se u njoj izgube i zaborave. Želja je svih slabih i nezadovoljnih samih sobom da pobjegnu od sebe.

(Ibidem, str. 37.).

Zbilja postaje zaista takva da raste broj otuđenih, ranjivih, jednodimenzionalnih ljudi u svijetu, pa traže prijatno, toplo utočište u Prirodi, na čemu se, uglavnom, zasniva osnovni, savremeni motiv turističke privrede u svijetu. U pojmu običnog, otuđenog čovjeka koji teži Prirodi kao lijeku Nietzsche je pobornik naturalizma kao filozofskog pravca, međutim u pojmu nadčovjeka (supermena) teži da se izdigne iznad animalnosti i obične naturalnosti, pa tako nadvladava taj svoj naturalizam. Kao veliki borac za dostojanstvo i prava čovjeka, Friedrich Nietzsche se ubraja i u egzistencijaliste. A to dostojanstvo i prava čovjeka usko su vezani za Prirodu i njene vrijednosti, što on brani kao tlo na kojem čovjek stoji i živi.

Graditelj ekoloških mostova između Istoka i Zapada

Kada se iznalaze osnove i način uspostavljanja dijaloga između Istoka i Zapada, s obzirom na neophodnost rješavanja gorućih savremenih planetarnih problema kao što su, naprimjer, ekološki, Friedrich Nietzsche u tome, nesumnjivo, predstavlja preteču i jedno od najkrupnijih imena. Pošto je imao za cilj “prevrednovanje svih postojećih vrijednosti” i da da temelj i pravac novom, naprednijem i humanijem društvu, on nije mogao da mimoide osnovna, prirodna, iskonska prava čovjeka – upravo ona prava koja su zagovarali Buda, Zaratustra, Konfučije, J. J. Rousseu, po čemu su ovi mislioci stekli veliku popularnost kod običnog čovjeka – onog čovjeka čija se kičma savijala pod uticajem socijalnih i klasnih nejednakosti i nepravdi.

Osnova dijaloga, dakle, između Istoka i Zapada, po Friedrichu Nietzscheu, mogla bi da bude Priroda, naš dosluh života – onaj temelj koji nije vještački,

koji se ne pretvara i koji gleda sve realno i neprikosnoveno. Priroda – onaj medij iz kojeg potječemo i u koji se vraćamo, medij iz kojeg isisavamo sokove svakodnevnog života.

– A zašto sam ja – reče starac – ipak pošao u šumu i samotnost? Nije li to bilo stoga što sam suviše ljubio ljude”

(F. Nietzsche, Ibidem, str. 9)

Idemo u prirodu da se ‘presaberemo’, da vidimo jesu li naši životni puti ispravni ili ne. Ono što ona kaže je pouzdano, čvrsto i sigurno. Priroda za Nietzschea ima ontološku i aksiološku vrijednost i od takve treba polaziti. Ona je temeljna i zdrava, što ne znači da se ne može uljepšavati, unapređivati i obogaćivati uz transformaciju ovdašnjeg čovjeka u nadčovjeka (onog čovjeka koji je moćan i koji je gospodar svoje sudbine).

Kad govori, odnosno piše o nadčovjeku Nietzsche ne kaže da je to Nijemac, Francuz, Englez, Španac, Švicarac, Amerikanac...već, općenito, o svjetskom čovjeku, čovjeku ove planete. On ima u vidu njegova osnovna prava, koja su ustvari, prirodna, da je slobodno, jednako, dostojanstveno biće. Ta prava sadržana su u Načelu 1. Deklaracije o ljudskom okolišu konferencije Ujedinjenih naroda (Štokholm, 5.-16. juni 1972. g.):

Čovjek ima osnovna prava na slobodu, jednakost i odgovarajuće uvjete, u jednoj kvalitetnoj okolini koja dozvoljava život u dostojanstvu i blagostanju, i on nosi svečanu odgovornost da zaštićuje i poboljšava okolicu za sadašnje i buduće generacije. U tom pogledu politika koja provodi ili zadržava aparthejd, rasnu segregaciju, diskriminaciju, kolonijalne i druge oblike potlačivanja ili strane dominacije ostaje osuđena i mora biti odstranjena.

Raste potreba za takvim moćnim i odlučnim čovjekom koji će, ako ne eliminisati, a ono znatno umanjiti postojeći “aparthejd, rasnu segregaciju, diskriminaciju, kolonijalne i druge oblike potlačivanja ili stranu dominaciju” u svijetu. Međutim, teško možemo vidjeti takvog čovjeka u stvarnosti a da on nije pod nekim posebnim, partikularnim i egoističkim (klasnim, nacionalnim, religijskim i ideološkim) uticajima i stegama. No, takvog čovjeka – supermena treba postizati i u tome se sastoji dijalektika Nietzschea i ujedno kritika pesimi-

stičkog učenja njegovog bivšeg idola Artura Shopenhauera. U životu, nažalost, postoje brojni problemi, a sam život nas tjera da ih rješavamo. Naprimjer, pred atletičarem stipličeza nalaze se prepone, a duh takmičenja ga tjera da ih i dalje preskače iako je on već umoran i iscrpljen od tih prepona.

Za postizanje takvog moćnog, poželjnog svjetskog čovjeka, koji bi živio u okrilju sekularnog državnog ustrojstva, bilo bi potrebno, nesumnjivo, formulisati moralne, međunarodne norme, čime bi se učvrstio i oplodio dijalog između Istoka i Zapada, zapadne i islamske civilizacije i uspostavila jednaka prava za sve ljude na ovoj planeti. Takva jedna potreba sadržana je i u Johanesburškoj Deklaraciji Ujedinjenih naroda o održivom razvoju (Johanesburg, tačka 5., 4. septembra 2002. g.):

Mi prihvatamo jednu, kolektivnu odgovornost za napredovanje i jačanje zajedničkog održivog razvoja, društvenog razvoja i zaštite prirodne okoline – na lokalnom, nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou”.

Za takav jedan dijalog i uspostavljanje međunarodnih moralnih normi individue, čime bi se smanjivale razlike između Istoka i Zapada, Zapadu se ne žuri (i pored rastuće ekološke krize), jer je on prije svega zainteresovan za osvajanje tržišta, za sirovine i profit, a kad to (ako) osvoji, onda da diktira, po svom nahođenju, te međunarodne, planetarne norme prema prirodnoj okolini – environmentu. Takav stav Zapada (krupnog kapitala) i rodio je ekološku krizu i ona se samo na takav način još više produbljava i pojačava.

Apeli Nietzschea za “prevrednovanjem svih vrijednosti” korespondiraju sa tačkom 11 spomenute Johanesburške Deklaracije o održivom razvoju: “da su iskorjenjivanje siromaštva, izmjena načina potrošnje i proizvodnje, kao i zaštita i upravljanje prirodnim resursima osnova za ekonomski i društveni razvoj, pa su to prioritetni ciljevi i bitni uvjeti za održivi razvoj”. No, tu svoju signalizaciju Nietzsche je više doživio kao društvenu kaznu, a ne kao priznanje i pohvalu. U tadašnjoj i postojećoj konstelaciji društvenih odnosa i interesa krupnog kapitala Nietzscheov pojam supermena gubi na značaju, jer prelazi u metafizku, čemu se Nietzsche u suštini suprotstavljao.

Abstract

Friedrich Nietzsche's thoughts on Nature, on the environment, correspond to the emergence, growth and resolution of the modern environmental crisis, as humankind's greatest crisis. It was as if he were convinced that the social crisis would grow and intensify if "existing social values are not re-evaluated." The transformation of the common (powerless) man into superman conforms to the views of the United Nations on the resolution of the environmental crisis in such a way that the common man, the ordinary citizen, become master of his planetary, existential and environmental destiny; that he should "take matters into his own hands."

In his teachings, this German philosopher's starting point is Nature, as a firm and dependable foundation, relying on eastern thinkers – Persian (Zarathustra), Indian (Buddha), Chinese (Confucius). Thus nature as origin, and its preservation and advancement, can be a reliable basis for constructing the indispensable solid, uniform and dependable modern bridges between East and West.